

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ,
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΙ ΣΛΑΒΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

III. Ἡ θέσις τῆς μελέτης.

1. Ἐχω καὶ ἐγὼ τὸν γνώμην ὅτι ἡ κατ' ἀρχὴν παραδοχὴ τῆς πληροφορίας τοῦ Πορφυρογεννήτου ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος ἔλαβε χώραν ἡ μεγάλη σλαβικὴ ἀποίκησις τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἀποκλείει ἐνδεχομένως τὴν ὑπαρξιν καὶ προγενεστέρων ληστρικῶν σλαβικῶν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομῶν, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Α. Διομήδης¹, ἴσως δὲ καὶ μεμονωμένων συνεπείᾳ αὐτῶν ἐγκαταστάσεων, ἰδίως ἀπὸ τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 7ου αἰῶνος, ὁπότε ἀρχίζουσι αἱ σλαβικαὶ προσπάθειαι πρὸς ἀποικισμὸν τῆς Βαλκανικῆς. Ἐνδιαφέρουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ ἀποψις τοῦ καθηγητοῦ Ν. Βέη εἰς ἀρθρον του εἰς τὸ Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἑλευθερουδάκη, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι ὄντως ἔλαβε χώραν ἀβαρική καὶ σλαβικὴ ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ 589, χωρὶς ὅμως ἐγκατάστασιν τῶν ἐπιδρομῶν, ὡς ὑπεστηρίχθη².

2. Εἶναι εὐλογον ὅτι τοιαύτας ἀσημάντους ἐπιδρομὰς μὲ ἀπλοῦν ληστρικὸν χαρακτήρα, αἱ ὁποῖαι ἄλλωστε ἦσαν ἀπειροὶ τὸν ἀριθμὸν, ἀπέφευγαν ἐνίοτε νὰ ἀναφέρουσι οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι, ἢ δὲν ἐλάμβαναν κἄν γνώσιν αὐτῶν. Ἐνίοτε ὅμως αὐταὶ ἀφῆγαν ὀπισθεν τῶν εἰς ἀπομεμονωμένας περιοχὰς βαρβαρικά τινα κατάλοιπα τὰ ὁποῖα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀφωμοιοῦντο πρὸς τοὺς γύρω πληθυσμούς. Ὡσαύτως ἐνίοτε καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μόνοι τῶν προσέβαιναν εἴτε εἰς μεμονωμένας ἐγκαταστάσεις βαρβάρων αἰχμαλώτων πολέμου ὡς δουλοπαροίκων εἰς ἑλληνικὰ κτήματα εἴτε καὶ εἰς ὁμαδικὰς μεταφορὰς καὶ ἐγκαταστάσεις βαρβαρικῶν πληθυσμῶν. Τέλος πολλάκις ἐλάμβανον χώραν καὶ εἰρηνικῶς σποραδικαὶ μετακινήσεις βαρβαρικῶν κτηνοτροφικῶν πληθυσμῶν πρὸς ἀναζήτησιν βοσκῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 606 τοῦ ΚΔ' τόμου.

1, Βυζαντιναὶ Μελέται Β', σελ. 29.

2. «Τῷ 589 φαίνεται ὅτι Ἄβαροι καὶ Σλάβοι προήλασαν μέχρι Πελοποννήσου ἀλλὰ περὶ μονίμου αὐτῶν ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ διαρκοῦντος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ὡς ὑπεστηρίχθη ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράγε—βλ. λ.—ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος». Ἐγκ. Λεξ. Ἑλευθ., ἀρθρον περὶ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τόμος 3ος, σελ. 604, στήλη 6.

ἀνά τὰς ἀραιοκατωκημένας περιοχὰς τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τῆς συνεργίας καὶ τῶν τεσσάρων ὡς ἄνω τρόπων, ἢ ὠρισμένων μόνον ἐξ αὐτῶν ἢ καθ' ἓνα μόνον ἐκ τούτων, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔλαβαν χώραν καὶ εἰς Πελοπόννησον σλαβικαὶ ἐγκαταστάσεις καὶ πρὸ τῆς μεγάλης σλαβικῆς καθόδου τῶν μέσων τοῦ 8ου αἰῶνος. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται εἰς τὰς ὁποίας προφανῶς ὀφείλεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Βιλλιβάρδου μνεία τῆς Πελοποννήσου ὡς *sclawinia terra* (728), δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸ μεγαλύτερον τῶν μέρος εἶχαν ἀρχίσει ἤδη νὰ ἐξελληνίζωνται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς λοιμικῆς νόσου (746), ὁπότε ἄλλωστε εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξεμηδενίσθησαν ἐκ τοῦ λοιμοῦ ὅπως καὶ μέγα μέρος τῶν λοιπῶν ἀγροτικῶν συνοικισμῶν τῆς χερσονήσου.

3. Αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ ἀρχίζουσι κυρίως εἰς τὰς νοτίας τοῦ Δουνάβεως χώρας καὶ ἐν μέρει καὶ τὰς κυρίως ἑλληνικὰς ἀπὸ τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ 8ου αἰῶνος, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ συνεχίζονται ἐπὶ τῶν διαδόχων του μέχρι τοῦ Φωκά καὶ τοῦ Ἡρακλείου, μόνον ὅμως ἐπὶ τοῦ τελευταίου δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐνάρξεως συστηματικῆς ἐγκαταστάσεως ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως. Πιθανὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, Τιβερίου καὶ Μαυρικίου νὰ διελάνθαναν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σποραδικῶς σλαβικοὶ πληθυσμοί, ὅπως διαφαίνεται ἐκ τοῦ Προκοπίου¹, τοῦ Μενάνδρου², καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἐφέσου (βλέπε κατωτέρω σχετικὸν ἀπόσπασμά του), ὅπως προκύπτει ὅμως ἐκ τῆς συνεχείας τῶν ὡς ἄνω ἱστορικῶν, πρόκειται κατ' οὐσίαν περὶ προσκαιρῶν καὶ οὐχὶ μονίμων ἐγκαταστάσεων.

4. Ἀπὸ τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἀρχίζει κυρίως ἡ ἐγκατάστασις τῶν Σλάβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν, συνεχίζεται καθ' ὅλον τὸν 7ον αἰῶνα καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου τέλος λαμβάνει χώραν ἡ μεγάλη σλαβικὴ ἀποίκησις τῆς Πελοποννήσου ἡ ὁποία ἄλλωστε δὲν εἶναι καὶ ἡ τελευταία ἐν σχέσει μὲ αὐτὴν σλαβικὴ ἐπιχείρησις. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10ου αἰῶνος ἐπακολουθεῖ ἐπὶ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ ἄλλῃ σλαβικὴ εἰς Πελοπόννησον ἐπιδρομή, τοῦ Τσάρου τῆς Βουλγαρίας Συμεῶν, ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ἕτερα, τοῦ Τσάρου Σαμουήλ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.

5. Πρὸς θεμελιώσιν τῆς ἐπιθεμένης ἀνωτέρω ἀπόψεως ἡ ὁποία ἐνῶ συμφωνεῖ μὲ τὴν βασικὴν θέσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης συμπληρῶνει αὐτὴν καὶ μὲ ὅλας τὰς προσκομισθεῖσας τελευταίως εἰς τὴν συζήτησιν ἀντιθέτους ἱστορικὰς μαρτυρίας καὶ προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ αὐτὰς πρὸς τὰ ἐνυπάρχοντα λοιπὰ στοιχεῖα, θὰ προβῶ εἰς λεπτομερῆ μελέτην τῶν σχετικῶν μὲ τὴν σλαβικὴν καθόδον ἀποσπασμάτων τῶν βυζαντινῶν καὶ ξένων ἱστορι-

1. Ἐκδοσις Βόννης Β', σελ. 454-455.

2. *Historici Graeci Minores*, II, σελ. 26.

κῶν καὶ χρονογράφων, ἐπιμένων ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐπισταμένην ἐξέτασιν δύο κυρίως κειμένων, τῶν δύο πρώτων βιβλίων Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ χρονικοῦ εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει ἀποδοθῆ κακῶς ὁ τίτλος «περὶ κτίσεως Μονεμβασίας».

Β'. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΕΩΣ

Ι. Αἱ ἐπιδρομαὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

1. Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν διὰ μακρῶν τὰς σλαβικὰς ἐπιδρομὰς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Ὅλα ἐν σχέσει μὲ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς εἶναι γνωστὰ καὶ μὴ ἀμφισβητούμενα, προβαίνομεν δὲ εἰς τὴν σύντομον ἐπισκόπησιν των μόνον διότι θέλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν πρὸς τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ζητοῦντες νὰ συναγάγωμεν τοῦτο, ὅτι ὅπως καὶ χῶραι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπλήγησαν ὑπὸ τῶν οὐννικῶν καὶ σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τοῦ κραταιοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὕτως εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ συνέβη τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων διαδόχων του μὲ τὰς ἀβαρακὰς καὶ σλαβικὰς ἐπιδρομὰς, ἐφ' ὅσον μάλιστα μαρτυροῦν τοῦτο καὶ σύγχρονοι ἱστορικοὶ πηγαί, καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσωμεν διαφορητικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰς μαρτυρίας αὐτὰς καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰ χωρία τῶν Μενάνδρου, Εὐαγρίου, Ἰωάννου Ἐφέσου καὶ Ἰωάννου Βιζλαρένσις. Πάντως εἴτε πρόκειται περὶ τῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπιδρομῶν εἴτε περὶ τῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τῶν διαδόχων του Ἰουστίνου, Τιβερίου καὶ Μαυρικίου, πρόκειται κυρίως περὶ προσωρινῶν ληστρικῶν ἐπιχειρήσεων μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπέστρεφαν εἰς τὰς ἀφητηρίας των. Τοῦτο γίνεται σαφὲς ἐκ τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Προκοπίου, τοῦ Ἀγαθία, τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἐφέσου, ὡς θὰ μᾶς δοθῆ εὐκαιρία νὰ διαπιστώσωμεν.

2. Εἶναι γνωστὸν τὸ κάτωθι χωρίον τῶν Ἀνεκδότων τοῦ Προκοπίου (Προκόπιος ἔκδοσις Βόννης, Γ'. σελ. 108):

«Ἰλλυριοὺς δὲ καὶ Θράκην ὅλην, εἴη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι εἰς τὰ Βυζαντίου προάστεια, ἐν τοῖς Ἑλλάς τε καὶ Χερρονησιωτῶν ἡ χώρα ἐστίν, Οὐννοι τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἕξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ρωμαίων ἀρχήν, ἀνήμεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτη ἀνθρώπους».

Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο γίνεται λόγος περὶ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπιστρέφουν εἰς τὴν ἀφητηρίαν των· αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς φράσεως «ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος», ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἐκάστοτε ἐπιστροφὴν των εἰς τὸ σημεῖον ἐξορμήσεως.

Ἐπιδρομαὶ καὶ συγκρούσεις μὲ βαρβάρους ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρον-

ται αἱ ἐξῆς: Ἄντων κατὰ τὸ 528 (Προκόπιος, ἔκδοσις Βόννης, Β'. σελ. 449-450), συμπλοκαὶ μὲ Σλάβους κατὰ τὰ ἔτη 531-534 δίχως εἰσβολὴν των εἰς τὸ κράτος ἀλλ' ἀντιστρόφως μὲ εἰσβολὴν τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ Χιλδουβίου εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας τῶν Σλάβων ὅπου καὶ ἔπεσε οὗτος μαχόμενος κατὰ τὸ 534 (αὐτόθι, Β'. σελ. 331 κ. ἐ.), τρεῖς εἰσβολαὶ Οὐννων κατὰ τὸ 540 ἢ καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἢ μιὰ τῶν ὁποίων μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ (αὐτόθι, Α' σελ. 167-168), ἐν συνεχείᾳ σλαβικαὶ εἰσβολαὶ κατὰ τὸ 546 εἰς Θράκην, (αὐτόθι, Β' σελ. 330), κατὰ τὸ 548 εἰς Ἰλλυρίαν (αὐτόθι, Β', σελ. 397-398), κατὰ τὸ 550 εἰς Ἰλλυρίαν καὶ Θράκην, (αὐτόθι, σελ. 441-444), κατὰ τὸ 551 μὲ κατεύθυνσιν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπεκταθεῖσα μέχρι Δαλματίας, Ἰλλυρίας καὶ Μακρῶν τειχῶν (αὐτόθι, Β'. σελ. 449-450 καὶ 454-457), κατὰ τὸ 552 εἰς Ἰλλυρίαν (αὐτόθι, Β' σελ. 591-592), τέλος κατὰ 559 εἰσβολὴ τῶν Κατριγούρων ὑπὸ τὸν Ζαβεργκάν, ἐπεκταθεῖσα μέχρι τῶν Μακρῶν τειχῶν, τῆς χερσονήσου τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν (Ἄγαθίας εἰς *Historici Graeci Minores*, II, σελ. 389).

Ὁ Προκόπιος ἀναφερόμενος εἰς τὴν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ εἰσβολὴν γράφει: (αὐτόθι, Α', σελ. 168):

«Ἐν ἑτέρᾳ τε εἰσβολῇ τοὺς τε Ἰλλυριοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ληϊσάμενοι τειχομαχεῖν μὲν ἐνεχείρησαν ἐν Θερμοπύλαις, τῶν δὲ ἐν τοῖς τείχεσι φρουρῶν καρτερώτατα ἀμυνομένων διερεινόμενοι τὰς περιόδους παρὰ δόξαν τὴν ἀτραπὸν εὗρον ἢ φέρει εἰς τὸ ὄρος, ὃ ταύτῃ ἀνέχει. οὕτω τε σχεδὸν ἀπαντας Ἑλληνας, πλὴν Πελοποννησίων, διεργασάμενοι ἀπεχώρησαν».

Ἐπίσης ἀναφερόμενος εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Σλάβων τοῦ 551, παρατηρεῖ (αὐτόθι, Β'. σελ. 455):

«Ἐἴτε δὲ Τωπίλα χαρίζομενοι εἴτε ἄκλητοι Σκλαβηνοὶ ἐνταῦθα ἤλθον οὐκ ἔχω εἰπεῖν. Ἐς τρία μέντοι τέλη σφᾶς αὐτοὺς διελόντες οἱ βάρβαροι οὗτοι, ἀνήκεστα ἐν Εὐρώπῃ τῇ ὅλη ἔργα εἰργάσαντο, οὐκ ἔξ ἐπιδρομῆς ληϊζόμενοι τὰ ἐκεῖνη χωρία, ἀλλ' ὥσπερ ἐν χώρᾳ οἰκείᾳ διαχειμαζόντες, οὐδὲν τε δεδιότες πολέμιον».

Ἐν συνεχείᾳ μᾶς πληροφοροεῖ ὁμοίως (αὐτόθι, Β', σελ. 457) ὅτι:

«Οἱ δὲ λοιποὶ βάρβαροι ἐν τῇ ἄλλῃ λεία, ἐπ' οἴκου ἀπεκομίσθησαν».

Ὁ Ἄγαθίας τέλος ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Κατριγούρων τοῦ Ζαβεργκάν γράφει (*Historici Graeci Minores*, II, σ. 389):

«Οἱ δὲ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πρότερον ἐσταλμένοι οὐδὲν τι ἀξιαφήγητον ἔδρασαν, μήτε τῷ Ἰσθμῷ προσβαλόντες, μηδέ γε τὴν ἀρχὴν τὰς Θερμοπύλας παραμειψάμενοι διὰ τὴν φρουρὰν τῶν ἐκεῖσε ἰδρυσθαι τεταγμένων Ρωμαίων. τοιγάρτοι ἀποχωρήσαντες καὶ οἶδε τῆς ἐπὶ τὴν Θράκην εἶχοντο πορείας, ὡς ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ εἶκός τοις ὁμοφύλοις προστετησόμενοι καὶ κοινῇ τὸ λοιπὸν ἐς τὰ σφέτερα ἐπανήξοντες».

3. Ἐν συμπεράσματι αἱ βαρβαρικαὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπιδρομαὶ καὶ

κυρίως αἱ ὠργανωμένοι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν Κατριγούρων Οὐννων εἰς τὰς ὁποίας συμπεραίνεται ὅτι μετεῖχον καὶ Σλάβοι ὡς ἐπίκουροι, ἔφθαν μὲν μέχρι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶχον ὅμως καθαρῶς ληστρικὸν χαρακτῆρα. Οἱ βάρβαροι ἐπανέκαμπτον πάντοτε εἰς τὰς ἀφετηρίας των. Νὰ διέφυγαν βέβαια καὶ νὰ κατεστάλαξαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σποραδικῶς ἐλάχιστοι ἔξ αὐτῶν δὲν ἤμπορεῖ κατ' ἀρχὴν νὰ ἀποκλεισθῇ, τοιοῦτον τι ἐνδεχόμενον ὅμως, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν δύναται νὰ ἔχη σημασίαν τινα ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῶν κυρίων σλαβικῶν ἐποικήσεων.

II. Αἱ ἐπιδρομαὶ ἐπὶ Ἰουστίνου, Τιβερίου καὶ Μαυρικίου.

1. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἑξακολουθοῦν αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαί. Ὁ ἱστορικὸς Μένανδρος ὁ Πρωτόκτωρ ἀναφέρει ὅτι :

«κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος Τιβερίου Κωνσταντίνου Καίσαρος βασιλείας ἐν τῇ Θράκῃ συνηνέχθη τὸ Σκλαβηνῶν ἔθνος μέχρι πού χιλιάδων ἑκατὸν Θράκην καὶ ἄλλα πολλὰ ληϊσασθαι»

καὶ

«ὅτι κεραιζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηνῶν καὶ ἀπανταχόσε ἀλλεπαλλήλων αὐτῇ ἐπιρμένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος οὐδαμῶς δύναμιν ἀξιόμαχον ἔχων οὐδὲ πρὸς μίαν μοῖραν τῶν ἀντιπάλων, μήτε γε πρὸς πᾶσαν οὔτε οἶος τε ἂν πολέμοις σφίσιν ὑπαντιάζειν τῷ ἀνὰ τοὺς ἐώους πολέμοις τὰς Ρωμαίων τετράφθαι δυνάμεις, πρσβεύεται ὡς Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων τηνικαῦτα οὐ δυσμενῶς ἔχοντα πρὸς Ρωμαίους, ἄλλως δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς πολιτεία χαίρειν ἐθέλοντα δῆθεν εὐθύς ἐκ προσιμίων τῆς αὐτοῦ Τιβερίου βασιλείας, ταύτη τε καὶ πείθει γε αὐτὸν κατὰ Σκλαβηνῶν ἄρασθαι πόλεμον, οἱ ἂν ὀπόσοι τὴν Ρωμαίων δηοῦσι τοῖς οἰκείοις ἀνθελκόμενοι κακοῖς ἐπαρκέσαι τε βουλόμενοι τῇ πατρῷα κατὰ τὸ μᾶλλον παύσαιντο μὲν τοῦ τὴν Ρωμαίων λεηλατεῖν, οἱ δὲ περὶ τῆς οἰκείας τὸν κίνδυνον ἀναδέξονται»

(Μένανδρος εἰς *Historici Graeci Minores* II, σελ. 98,99)

Πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς τοῦ ἔτους 577—578, νομίζω δὲ ὅτι πρέπει νὰ δεχθῶμεν χωρὶς ἀμφισβήτησιν ὅτι ἀφορᾷ σλαβικὴν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας. Δὲν φαίνεται ἐπιτυχὴς ἢ προσπάθεια τῶν Zinkeisen, Hopf, Παπαρηγοπούλου καὶ Ἀμάντου νὰ διίδουν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Μενάνδρου ἔννοιαν εὐρύτεραν τῆς κυρίως Ἑλλάδος, περιλαμβανούσαν ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς βυζαντινὰς κτήσεις, ἔννοιαν ἢ ὁποία ἄλλωστε ἀποδίδεται εἰς τὸ ἴδιον κείμενον μὲ τὴν γενικὴν ἔκφρασιν «τὴν Ρωμαίων» (χώραν ἢ γῆν), ἢ ὁποία καλύπτει τόσον τὴν Θράκην τοῦ κειμένου ὅσον καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἢ ὁποία, δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, εὐρίσκειται ἐν ἀντιθέσει καὶ πρὸς τὴν γενικὴν χρῆσιν τῶν ὄρων Ἑλλάς, Θράκη καὶ Ἰλλυρία ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ βου αἰῶνος, καὶ κυρίως τοῦ

Προκοπίου¹ καὶ τοῦ Ἀγαθία² ἐπεχείρησεν ἰδίως νὰ ἀποδείξῃ ὁ Ἀμαντος εἰς τὴν μελέτην του «Παρατηρήσεις τινες εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν»³, δὲν εἶμαι βέβαιος ὅμως ὅτι τὸ ἐπιτυγχάνει. Εἰς τὴν μελέτην του ταύτην ἔφερε ὄντως παραδείγματα τινὰ ἀποδεικνύοντα ὅτι ὑπὸ τὸν ὄρον Ἑλλάς νοεῖται κάποτε καὶ ἡ Θεσσαλία, ἡ Ἥπειρος καὶ ἡ Μακεδονία, προκειμένου ὅμως περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου μὲ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν ὑπὸ τῶν Μενάνδρου καὶ Εὐαγρίου ἢ ὁποῖα καὶ μόνη ἀμφισβητεῖται, ὁ συγγραφεὺς δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κατὰ τὴν προσπάθειάν του ν' ἀποδείξῃ τὴν χρῆσιν ταύτην περιπίπτει εἰς λῆψιν τοῦ ζητουμένου ἐμφανίζων τὰ ἀποδεικτέα ὡς δεδομένα, προσκομίζει δηλαδὴ τὰ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιάν των χωρία τῶν δύο τούτων συγγραφέων ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ὄντως γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου Ἑλλάς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην. Εἰς ἄλλην μεταγενεστέραν ἐργασίαν του, βιβλιοκρισίαν τῆς μελέτης τοῦ Max Vasmer «Die Slaven in Griechenland», δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher» (1944, σελ. 210-221), ὁ συγγραφεὺς παρέχει, εἶναι ἀληθές, ὠρισμένα νεώτερα παραδείγματα (σελ. 215-216) πείθοντα ὅτι ἐνίοτε γίνεται πράγματι χρῆσις τοῦ ὄρου Graecia ὑπὸ τινων δευτερευόντων ξένων συγγραφέων μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὰ παρατιθέμενα ὅμως ὑπ' αὐτοῦ παραδείγματα χρήσεως τοῦ ὄρου Ἑλλάς ὑπὸ τῶν συγγραφέων Ζωσίμου, Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου, Εὐαγρίου, Θεοφάνους καὶ Ζωναρᾶ δὲν πείθουν ὅτι ἀπαραιτήτως γίνεται εἰς αὐτὰ ἐν τῷ συνόλῳ των ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην του ἔννοιαν. Τοῦτο ἀληθεύει ἴσως μόνον διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου ὑπὸ Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου⁴, ἡ μνημονευομένη ὅμως ὑπὸ τοῦ Ζωσίμου⁵ ἀποστολὴ πρεσβειῶν «ἐξ ἀπάσης ὡς εἰπεῖν τῆς Ἑλλάδος» πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, ἐννοεῖ προφανῶς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας πρὸς τὰς ὁποίας εἶναι γνωστός ὁ σύνδεσμος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Ἐπίσης ἡ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου⁶ μετοίκησις τοῦ Πάπα Σιλβερίου εἰς Ἑλλάδα ἐννοεῖ πιθανῶς

1. «Ἰλλυριοὺς δὲ καὶ Θράκην ὅλην, εἴη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι εἰς τὰ Βυζαντίου προάστεια, ἐν τοῖς Ἑλλάς τε καὶ Χερρονησιωτῶν ἡ χώρα ἐστίν...» Προκοπίος, ἔκδ. Βόννης, Γ', σελ. 102.

2. «Οἱ δὲ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πρότερον ἐσταλμένοι οὐδὲν τι ἀεπαφῆγτου ἔδρασαν, μήτε τῷ Ἰσθμῷ προσβαλόντες, μήδε γε τὴν ἀρχὴν τὰς Θερμοπύλας παραμειψάμενοι...», Historici Graeci Minores, II, σελ. 389.

3. Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Α', 1924, σελ. 41-54.

4. Τοῦ Ἀλεξάνδρου τελευταίντος, τοῖς τέσσασι φίλοις αὐτοῦ διεῖλεν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ ὁ μὲν εἰς τῆς Εὐρώπης ἤτοι τῆς Ἑλλάδος ἐβασίλευσεν, ὁ δὲ ἔτερος τῆς Ἀσίας» (ἔκδ. Winstedt, 109c).

5. «Ὅντι αὐτῷ (Ἰουλιανῷ) κατὰ τὸ Σέρμιον ἐξ ἀπάσης ὡς εἰπεῖν τῆς Ἑλλάδος ἐστέλλοντο πρέσβεις, οἷς ἀποκρινάμενος... ἐπὶ τὰ πρόσω παρήει». (Γ', II, 1).

6. «Βελωπίτης ἠποψίαν προδοσίας εἰς Σιλβέριον τὸν τῆς πόλεως ἀρχιερέα ἐσχηκῶς τοῦτον μὲν εἰς Ἑλλάδα μετοικίζει, ἀρχιερέα δὲ Βιγίλιον κατεστήσατο». (ἔκδ. Bidez-Parmentier, σελ. 170).

τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὡσαύτως δὲ ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους¹ μνεῖα ἐκκινήσεως τοῦ Μαρκιανοῦ «ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ Περσῶν» ἔννοεῖ ἐπίσης τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἢ πάντως δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν ἔννοεῖ κυρίως αὐτήν. Προκειμένου τέλος περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου ὑπὸ τοῦ Ζωναρά², εἶναι προφανές ὅτι γίνεται εὐρύτερα κάπως χρήσις αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον συμπεριλαμβάνεται ὑπ' αὐτὸν καὶ ἡ Ἡπειρος πρόκειται ὁμως πάντως περὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ὄχι περὶ τῆς Βαλκανικῆς εὐρύτερον. Καὶ γενικώτερον ὁμως αἱ προσκομιζόμεναι ἀποδείξεις θὰ εἶχον ἀποδεικτικὴν ὄξιαν μόνον ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ συγκεντρωθοῦν ἅπαντα τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται χρήσις τοῦ ὄρου Ἑλλάς ὕφ' ἑνὸς ἐκάστου τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν συγγραφέων καὶ καθίστατο ἐξ αὐτῶν ἔμφανές ὅτι εἰς περισσοτέρας τῆς μιᾶς περιπτώσεως γίνεται χρήσις τοῦ ὄρου ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοϊαν, ὄχι ἀπλῶς ὅτι δύναται νὰ δοθῇ εἰς τὸν ὄρον καὶ ἡ εὐρυτάτη ἔννοια ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὴ καὶ μόνον αὐτὴ ἀρμόζει εἰς ἐκάστην καθωρισμένην περίπτωσιν. Ἐὰν π.χ. ὁ Εὐάγριος ἢ ὁ Θεοφάνης χρησιμοποιοῦν πεντηκοντάκις τὸν ὄρον Ἑλλάς ἔννοοῦντες τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ εἰς μίαν ἢ δύο περιπτώσεις μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς τὸν ὄρον καὶ ἡ εὐρύτερα ἔννοια λόγῳ ἑλλείψεως πληρεστέρων στοιχείων, ὄχι ὁμως κατ' ἀνάγκην καὶ μόνον αὐτὴ, οὐδὲν ἀποδεικνύεται. Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου ὑπὸ τοῦ Μενάνδρου ἐν σχέσει πρὸς τὰς σλαβικὰς ἐπιδρομὰς, δὲν φαίνεται εὐλόγος ἢ ἀπόδοσις εὐρύτερας ἔννοιας εἰς τοῦτον, μολοντί λογικῶς δυνατὴ, ἐὰν τὰ λοιπὰ παραδείγματα χρήσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὄρου ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπονοεῖται ἢ κυρίως Ἑλλάς, δοθέντος μάλιστα ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ δυνατότης καθόδου τῶν Σλάβων μέχρις Ἑλλάδος ἐφ' ὅσον ἀναφέρονται ἤδη κάθοδοι βαρβάρων μέχρις αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ κραταιοῦ Ἰουστινιανοῦ (Προκόπιος, Ἀγαθίας), μαρτυρεῖται δὲ καὶ κάθοδος αὐτῶν μέχρι Θεσσαλονίκης ἐπὶ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου. (Α' βιβλίον Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου). Ἐν συμπεράσματι, κατόπιν τῶν προσκομισθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀμάντου νέων στοιχείων, δύναται τὸ πολὺ νὰ δοθῇ εὐρύτερα ἔννοια εἰς τὸν χρησιμοποιοούμενον ὑπὸ τῶν ξένων συγγραφέων Ἰωάννου Βιολαρένσις καὶ Ἰσιδώρου ἐπισκόπου Σεβίλλης ὄρον Graecia, ὄχι ὁμως καὶ εἰς τὸν ὄρον Ἑλλάς τῶν Μενάνδρου καὶ Εὐαγρίου, καὶ ἡ ἐρμηνεῖα ὁμως αὕτη τοῦ ὄρου Graecia κρινομένη γενικώτερον δὲν εὐσταθεῖ διότι ἄλλαι σύγχρονοι μαρτυρίαι ὅπως τοῦ Θωμᾶ Πρεσβυτέρου καὶ τοῦ πρώτου βιβλίου Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὡς θὰ ἴδωμεν, πείθουν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἢ στενωτέρα ἐρμηνεῖα ἢ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ πιθανωτέρα. Συναφῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ καὶ ἡ σχετικὴ προσπάθεια τοῦ Ἀμάντου, εἰς ὑποστήριξιν τῆς

1. «Ὁ Μαρκιανὸς μετὰ τοῦ ἰδίου νομῆρου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ Περσῶν ἀπῆει». (De Boor, I, 101),

2. «Δολιανὸς... εἶλε τε τὸ Λυρράχιον καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐχώρησε καὶ τὸ Νικοπολιτῶν προσεποιήσατο» (XVII, 17).

ἀπόψεώς του, νὰ ἀντιπαραθέσῃ εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Εὐδαγρίου «...Σιγγιδόνα, Ἀγχίαλον καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσιν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο...» χωρίον τοῦ μεταγενεστέρου Θεοφάνους περιοριζόμενον εἰς τὴν πληροφορίαν ὅτι «ὁ Χαγάνος τὴν Σιγγιδόνα πόλιν κατέστρεψε καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο τὰς ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν τελούσας» παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχίαλον, ἠπεῖλει δὲ καὶ τὰ Μακρὰ τείχη καταστρέφαι». (Θεοφάνους, ἔκδ. Βόννης, σελ. 389/390), ἐκ τῆς ὁποίας ὄντως δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Θεοφάνης διορθώνει τὸν Εὐδαγρίον. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους (I, σελ. 282) ἐκφράζεται ρητῶς ἡ γνώμη ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Θεοφάνους «εἶναι εἰλημμένον ἀπὸ τὸν Εὐδαγρίον» καὶ ὅτι «ὁ Θεοφάνης διώρθωσε καὶ λογικῶς καὶ πραγματικῶς» τὰ γραφόμενα τοῦ Εὐδαγρίου. Ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἔχουν οὕτω καὶ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀντλεῖ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ἐκ τοῦ Θεοφυλάκτου τοῦ Σιμοκάττη καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ Εὐδαγρίου καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διορθώῃ τὸν τελευταῖον τοῦτον, προκύπτει ἐκ τῶν κάτωθι χωρίων τοῦ Σιμοκάττη τὰ ὁποῖα ὀφθαλμοφανῶς εἶναι συγγενέστερα κατὰ τὴν διατύπωσιν πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Θεοφάνους παρ' ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Εὐδαγρίου:

«Καὶ τὴν Σιγγιδόνα πόλιν ἀξαπινιαίως ἀφρακτον οὖσαν ἐλάμβανεν... πολλὰς δὲ καὶ ἑτέρας ἀστυγείτονας πόλεις ληΐζεται... ἀνελών τε Αὐγούσταν καὶ τὸ Βιμινάκιον (πόλεις δ' αὗται λαμπραὶ ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν φορολογούμεναι) παράντικα στρατοπεδεύεται καὶ τὴν Ἀγχίαλον περιτέμνεται... ἀλλὰ καὶ προσαπειλοῦντος ἀυθαδικώτερον τὰ λεγόμενα τείχη καθαιρήσειν μακρὰ...» (Θεοφυλάκτος Σιμοκάττη, ἔκδ. Βόννης, σελ. 40-41).

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν κειμένων γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐπιτέμνει τὸν Σιμοκάττην καὶ οὐχὶ τὸν Εὐδαγρίον. Αἱ φράσεις τοῦ Σιμοκάττη «πολλὰς δὲ καὶ ἑτέρας ἀστυγείτονας πόλεις ληΐζεται», «πόλεις δ' αὗται λαμπραὶ ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν φορολογούμεναι», «ἀλλὰ καὶ προσαπειλοῦντος ἀυθαδικώτερον τὰ λεγόμενα τείχη καθαιρήσειν μακρὰ» δὲν ἀφήνουν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ τούτου. Λέξεις ἐκ τῶν ὡς ἄνω φράσεων διέσχονον εἰς τὸ κείμενον τοῦ Θεοφάνους, ἐνῶ λείπουν ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Εὐδαγρίου, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν δὲν παρουσιάζει τὴν στενὴν συνάφειαν τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζον τὰ δύο ἄλλα κείμενα μεταξὺ τῶν. Ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι γίνεται ἀπὸ πραγματικῆς ἀπόψεως διόρθωσις τοῦ Εὐδαγρίου, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ προβῆ εἰς ταύτην παρὰ μόνον ὁ Θεοφυλάκτος ὁ Σιμοκάττη, οὔτε τοῦτο ὅμως φαίνεται πιθανὸν διότι τὰ κείμενά των οὐδεμίαν παρουσιάζουν φραστικὴν συνάφειαν, εἶναι δὲ ἐνδεχόμενον ὅτι ὁ σύγχρονος ἢ κατὰ τι μεταγενέστερος τοῦ πρώτου ἱστορικὸς τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου ἠγγόει ἴσως καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ ἐξ Ἐπιφανείας τῆς Συρίας συγγραφέως.

(Συνεχίζεται)